

*Лілія Столяр,
аспірант кафедри державної політики
та управління політичними процесами НАДУ*

Політичне лідерство як втілення управлінської функції влади

У статті розглянуто політичне лідерство як прояв влади і владних відносин. Особливу увагу присвячено аспекту легітимності влади як однієї з основних її характеристик.

Ключові слова: політичне лідерство, лідер, легітимність влади, теорії легітимності, рівні легітимності, типи влади, лідерська нерівність у відносинах влади.

The article considers the political leadership as a manifestation of power and power relations. Special attention is devoted to the aspect of legitimacy as one of its main characteristics.

Key words: political leadership, leader legitimacy, legitimacy theory, equal legitimacy, types of power, leadership inequality in power relations.

Постановка проблеми. Скрізь, де є влада та організація, обов'язково виникає лідерство. Зв'язок лідерства з проблемами політичної влади тісний і неопосередкований, оскільки за своєю суттю і формою політичне лідерство є проявом влади і владних відносин. Механізм реалізації політичної влади не може діяти без головної дійової особи - політичного лідера, який посідає центральне місце у владних відносинах, перебуває на "вершині", змушуючи інших робити те, чого вони не робили б за його відсутності. Звичайно, лідерством є не будь-який різновид влади, а саме та, яка здійснюється "згори донизу".

Становлення політичного лідера, ефективність і результати його діяльності визначаються комбінацією таких аспектів, як особисті риси лідерів (вся їх сукупність об'єднується в три великі групи: природні, моральні та професійні якості); ресурси та інструменти здійснюваної ним влади; ситуація, в якій він діє і яка впливає на його поведінку. Розкриваючи суть поняття "лідер", мають на увазі принаймні три моменти: феномен лідера; принцип лідерства; інститут лідерства.

Будь-яке лідерство одразу прагне заявити про себе, мати якомога більше прихильників, формалізуватися, увійти в існуючу політичну систему. Еволюція політичного лідерства - це рух від простого до складного. Політичне лідерство - це об'єктивна потреба суспільства, яка зумовлюється управлінською функцією влади. Тож один із найважливіших аспектів проблеми політичного лідерства пов'язаний з поняттям влади, владної могутності. Саме цей аспект ми і розглядатимемо у статті.

Аналіз останніх публікацій та невирішених раніше частин проблеми. Сучасна політологія дає змогу виявити ряд обов'язкових об'єктивних ознак перетворення індивіда на політичного лідера, для якого займатися політикою - це не тільки професія. Макс Вебер з цього приводу писав, що "кар'єра політика передбачає таку внутрішню радість, як відчуття влади, відчуття того, що тримаєш у своїх руках нерв історично-важливого процесу" [5, с. 671].

Проблеми взаємовідношення лідерства і влади досліджували: М.Вебер, Є.Вятр, Г.Лассуел, Р.Міллз, Г.Моска, В.Парето, Р.Такер. У своїх дослідженнях М.Вебер робить акцент не на самій владі, а на можливості її реалізувати і наявності опору. Розуміючи під лідерством спроможність "відавати накази й викликати покору" [5, с. 646-648], він розробляє власну типологію політичного лідерства, в основу якої покладено легітимність влади, тобто віру в законність існуючої влади.

Для харизматичного типу влади характерна сліпа покора, фанатична відданість послідовників лідеру. Влада ґрунтується на вірі в особливі магичні здібності правителя, вона "спирається на жорстку, ієрархічну структуру управління, основним елементом якої є органи примусу та насильства. Сутнісною ознакою такої структури є влада однієї особи на всіх рівнях системи, за такої управлінської системи всі соціально значущі сфери життєдіяльності громадян перебувають під жорстким впливом апарату державного управління" [9, с. 35].

Якщо перших два типи мають об'єктивні основи (традиції, закон), то харизматичному лідерству властивий особистісний характер. Істотна відмінність харизматичного лідерства від інших типів полягає в тому, що традиційне і раціонально-правове

лідерство функціонують у стабільних соціальних структурах, системах і пристосовані до вирішення насамперед повсякденних завдань, тоді як харизматичне лідерство виникає в період ломки суспільних структур, на значних поворотах історії [10, с. 42].

Спираючись на те, що центральною категорією політики є політична влада, Б.Кухта, Н.Теплоухова до головних критеріїв, за якими можна вирізнити типи політичних лідерів, зараховують прагнення влади. На їхню думку, і авторитарні, і демократичні лідери прагнуть влади приблизно однаково, різниця лише в "методах її реалізації, інтелекті лідера, політичній культурі, меті та ідеалах, які він хоче досягнути. Суть залишається одна - прагнення до влади" [8, с. 118].

Оцінюючи ступінь вітчизняної наукової розробки політичного лідерства, Л.Приходченко зазначає, що, незважаючи на порівняно невеликий період існування, є суттєві досягнення як у теоретичному, так і практичному вивченні політичного лідерства національного рівня [11]. Та разом з тим є і критичні зауваження щодо:

- відсутності цілісної вітчизняної концепції політичного лідерства;
- створення необхідного рівня теоретичних узагальнень, які б розкривали специфічні, владно-статусні, соціокультурні та інші риси, що характеризують багатоаспектність феномену політичного лідерства;
- теоретичної невирішеності багатьох проблем формування та функціонування політичного лідерства в процесі адміністративного реформування з точки зору впливу на державне управління;
- практичних досліджень, які б дали можливість чітко визначити сутність та природу, характерні риси загальнонаціонального та регіонального лідерства в період становлення незалежності.

Постановка завдання:

- дослідити поняття легітимності влади та сам процес легітимації;
- дослідити феномен політичного лідерства, його ефективність і наслідки. Визначити комбінації низки аспектів,

таких як особисті риси лідерів, ресурси та інструменти здійснюваної ними влади.

Виклад основного матеріалу. Оскільки політичне лідерство це "процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), котра добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав" [8, с. 86], то воно у розгорнутій формі розкриває сутність реального механізму здійснення політики в суспільстві, регулювання відносин людей, соціальних груп, інститутів, суспільства в цілому.

Відносини влади завжди є відносинами нерівності. Але відносини влади, які здійснюються в контексті лідерства, відрізняються особливою нерівністю, оскільки лідери здатні примушувати всіх членів своєї групи робити те, чого в іншому випадку вони б не стали робити. Необхідно додати, що така здатність лідера може здійснюватися тривалий час "як в ім'я контролю, панування і підкорення, так, безумовно, вона може бути використана і для підйому, примноження та розвитку" [4, с. 10].

Отже, однією з найважливіших якостей, що характеризує владу, є її легітимність. Влада, яка за способом формування та результатами діяльності відповідає вже існуючим суспільним нормам і цінностям, соціальним очікуванням та є визнаною народом, вважається легітимною. Діючі засади легітимності, таким чином, стають тією магічною формулою, яка виправдовує факт панування меншості та підкорення більшості. За такої умови і владарювання, і підкорення розглядаються обома сторонами як природні явища, що виникають на законних підставах. Тобто легітимною є така влада, з якою народ погоджується, в іншому випадку вона не легітимна. Тому "той, хто набуває хоч частину влади іншими шляхами ніж ті, що відповідають законам спільноти, не має права на те, аби йому підкорялися, ... а відповідно, є не тією особою, на яку народ дав згоду" (Дж.Локк). Процес визнання влади правочинною, утвердження її легітимності називають легітимацією.

Легітимність походить від латинського *legitimus*, що буквально означає: згідний із законом, правомірний; потрібний,

правильний [13]. Перше значення варто розуміти через термін "легальність", в основі якого не суб'єктивна значущість, а те, що Вебер називав зовнішньою (по відношенню до людини) юридично нормативною значущістю. Друге значення відповідає власне легітимності.

Вперше в соціологічний обіг воно було введене Максом Вебером, вплив теорії легітимності якого настільки великий, що жодне наукове дослідження не обходиться без посилань на його авторитет чи розроблені теоретичні концепції і понятійний апарат. Бажання діючих індивідів нав'язати свою волю, незважаючи на опір інших, призводить до появи в суспільстві влади і панування. Легітимність - характеристика одного з типів панування, який Вебер називає авторитетом (authority). Вважаючи панування у найбільш загальному розумінні синонімом влади і визначаючи його як можливість нав'язування будь-ким власної волі з метою впливу на поведінку інших осіб, Вебер виділяє дві "діаметрально протилежні форми панування: панування через констеляцію інтересів; панування через авторитет, тобто владу командувати і зобов'язувати до покорі" [5, с. 24-37].

У межах концепції М.Вебера "легітимність" - явище соціально-психологічного плану, в основі якого - уявлення про існування легітимного порядку відносин між людьми в суспільстві. Цей порядок являє собою певну систему значущих для індивідів норм (стандартів) поведінки, які регламентують соціальну поведінку людей і службовців, є основним критерієм оцінки реально існуючого соціального порядку соціальних відносин, що фактично склалися. Легітимність не є дискретно-дихотомічною соціальною змінною (типу "або вона є, або її немає"). Навпаки, легітимність як емпіричне явище, зумовлене груповими та індивідуальними інтересами, може набувати найрізноманітніших значень, проявлятися в будь-яких ступенях залежно від міри значущості тієї або іншої системи нормативів поведінки [5].

Взагалі легітимність влади у чистому вигляді викликає лише раціональну покору, примус згідно з обов'язком, а не бажання. Тому даний вид влади є недосконалим, оскільки якоюсь

мірою є примусовим. Однак у реальному політичному житті раціональне визнання влади та емоційне ставлення до неї виявляється неподільним.

М.Доган [7] проаналізував легітимність політичних інститутів на основі матеріалів численних досліджень та зробив такі висновки:

- по-перше, при дослідженні легітимності необхідно вимірювати ступінь "емпіричної" (у термінології М.Вебера) легітимності. "Немає жодної країни у світі, де все населення вважало б існуючий режим цілком легітимним. Рівень легітимності визначається за ступенями" [7, с. 150];

- по-друге, необхідно проводити чітке розмежування між поняттями: легітимність режиму, довіра до його інститутів і популярність правителів;

- по-третє, важливе значення при дослідженні легітимності політичної влади має урахування того, що "легітимність режиму багато в чому визначається його економічною легітимністю" [7, с. 154]. На цю обставину вказують і українські соціологи, що вивчали проблеми статусної легітимації політичних і господарських еліт України. Вони вважають, що залежність легітимності політичного режиму від "міри його ефективності у повсякденній свідомості рядового громадянина сприймається як економічний розвиток країни і власний життєвий рівень".

Проте уявлення й емпіричні дані, що використовуються для обґрунтування цього положення, свідчать про те, що мова йде про соціальну ефективність правлячого режиму, міру суспільного визнання правомірності та справедливості (чи прийнятності) тієї соціальної структури та ієрархії статусів, які репрезентуються політичним режимом і його можновладними елітними групами, очолюваними політичними лідерами.

Гостра потреба владних сил у самовиправданні, в узгодженні своїх цілей з орієнтаціями людей і складають суть легітимізації, що забезпечує надійність панування і здійснення влади в умовах складних організаційних структур. Не випадково сучасні західні науковці проблему легітимності кваліфікують як проблему "представництва і згоди". Проблема політичної легітимності виникає зі зникненням безпосередніх політичних

відносин, притаманних невеликим спільнотам, тобто сьогодні вона полягає в тому, хто має законне право діяти як представник політичної влади. Таким чином, легітимність пов'язана з природою політичного лідерства [1].

Схема влади Парсонса, як і Вебера, розглядає владу на двох рівнях: як силу, могутність та її інституціональний аспект і авторитет. Зокрема, авторитет розуміється як інституціональний двійник влади; це набір прав у статусі, що включає право на досягнення і використання влади. Могутність пов'язана з інституціоналізацією лідерства як здатність скеровувати колективні процеси, орієнтовані на досягнення цілі шляхом переконування, а не використання сили.

Д.Істон вважає, що легітимність - "це дифузія підтримки режиму". Оскільки владу і режим підтримують такі джерела, як ідеологічні принципи, прив'язаність до структур і норм режиму, відданість владі, позитивна оцінка особистих якостей суб'єкта влади, це дало йому можливість виокремити власні різновиди легітимності: ідеологічну (що ґрунтується на ідеологічних принципах і переконаннях людей у правильності цінностей, на які влада спирається і яких дотримується); структурну (основою якої є прихильне ставлення громадян до механізмів та норм політичного режиму); особисту, чи персональну.

На нашу думку, саме останній тип легітимності, який спирається на віру в особисті якості політичного лідера, моральне схвалення його вчинків, може бути корисним у перехідні періоди, коли харизматичність особистості дає можливість змінити встановлені раніше норми і процедури. Та разом з тим принедостатній легітимності політичних лідерів їх право на реформування за "новими правилами" піддається сумніву, що може спричинити загрозу суспільній стабільності.

Для сучасних дослідників П.Бергера та Т.Лукмана проблема легітимізації постає як проблема формування та функціонування ідеології. Основою для їхніх роздумів є змістовна концепція соціалізації та її ролі в інституалізації й зміні інститутів суспільства [11].

Аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури дає можливість стверджувати, що при детальному вивченні можна

відкривати нові форми і джерела виправдовування й узаконення панування, але ряд характерних рис, потрібних у тому чи іншому обсязі для процедури легітимації, залишаються постійними і повністю відображені саме у веберівській структурі легітимації: харизма - традиція - закон. Інша справа, що способи реалізації владних повноважень сьогодні істотно відрізняються від застосовуваних у минулому столітті, а щодо харизматичних лідерів, то їх не так вже й багато. Тому видається цілком доречним висновок Т.Алексеевої, яка стверджує, що "з трьох веберівських типів легітимації два на цей час порожні, а третій - раціонально-легальний - із значними натяжками можна віднести тільки приблизно до 40 держав із 180 у сьогоднішньому світі" [2, с. 113].

В.О.Ачкасов, С.М.Єлісєєв та С.О.Лапцов [3] вирізняє три рівні легітимації:

- нижчий - це легітимність конкретних посадових осіб та адміністрації;
- середній - легітимність політичної системи, включаючи конкретні політичні інститути та політичні ідеології;
- вищий - легітимність держави як незалежної політичної одиниці.

Зрозуміло, що всі вони пов'язані між собою, і їх взаємовідносини будуються за досить неоднозначною схемою. Так, легітимність другого рівня не може визначати легітимність конкретної посадової особи, а легітимність третього рівня - легітимність даної політичної системи. Відповідно, існує і проблема заперечення легітимності. Зокрема, для першого рівня характерні імпічменти, політичні замаху, врешті-решт, державні перевороти. Щодо революційних рухів, які не ставлять під сумнів саме існування даної держави, то вони є проявом заперечення двох нижчих рівнів легітимності. І, нарешті, радикальні потрясіння, в ході яких під сумнів ставиться існування і суверенітет конкретної держави, виступає запереченням усіх трьох рівнів легітимності, а їх результатом, як правило, є розпад держави чи докорінна зміна системи цінностей, на яких будується нова державність.

Жоден сучасний політичний режим не може претендувати на абсолютну стовідсоткову легітимність. Тому зазвичай говорять про її наявність лише більшою чи меншою мірою, тобто про рівень, ступінь легітимізації влади. Важливий для теорії легітимності висновок базується на тому факті, що в багатьох країнах плюралістичних демократій більшість населення вказує на численні недоліки, і лише його меншість приймає режим безумовно.

Висновки. Отже, на нашу думку, легітимність - це характеристика порядку, заснованого на поважанні певних норм. Як емпіричне явище легітимність може набувати найрізноманітніших значень, проявлятися в будь-яких ступенях залежно від міри значущості тієї або іншої системи нормативів поведінки та обумовлюватися як груповими, так і індивідуальними інтересами.

Оскільки об'єктивна потреба лідерства зумовлюється управлінською функцією влади, варто розглядати легітимність не лише як показник довіри населення до владних структур, але і як прояв управлінської здатності політичних лідерів.

Слід зазначити, що інституційні структури державного управління, в яких доводиться діяти політичним лідерам, мають прямий і непрямий впливи на результати їх діяльності, кожен з яких здатний посилювати чи обмежувати вплив лідера на послідовників та населення. Саме тому на керівних посадах в органах державної влади повинні бути лідери, здатні підвищити ефективність і злагодженість управлінської діяльності бюрократичного апарату впливом свого авторитету, наявністю однодумців та послідовників серед населення і в самій організації, створенням такого психологічного клімату в колективі, який сприятиме реалізації його творчого потенціалу. Оптимальне функціонування державного апарату внаслідок цього сприятиме ефективній роботі державного органу вже як суб'єкта державного управління.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження повинні здійснюватись на основі зарубіжного досвіду політичного лідерства як прояву влади.

Список використаних джерел

1. *Аберкромби Н.* Социологический словарь / Николас Аберкромби, Стивен Хилл, Брайан С. Тернер. - Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1997. - С.152.
2. *Алексеева Т.* Легітимність влади у період транзиту / Т. Алексеева // Політ. думка. - 1998. - № 3-4. - С. 109-121.
3. *Ачкасов В. А.* Легитимация власти в постсоветском российском обществе / В. А. Ачкасов, С. М. Елисеев, С. А. Лапцов. М. : Аспект Пресс, 1996. - 125 с.
4. *Блондель Ж.* Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу : пер. с англ. / Жан Блондель. - М., 1992. - 135 с.
5. *Вебер М.* Избранные произведения / М. Вебер. - М. : Прогресс, 1990. - 808 с.
6. Вопросы политического лидерства : информ.-метод. сб. / А. А. Булавин, Н. Ф. Головатый, В. А. Головенько и др. - К. : Укр. науч.-исслед. ин-т пробл. молодежи, 1992. - 158 с.
7. *Доган М.* Легитимность режимов и кризис доверия / М. Доган // Соц. исслед. - 1994. - № 6. - С. 147-156.
8. *Кухта Б.* Політичні еліти і лідери / Б. Кухта, Н. Теплоухова. - Львів : Кальварія, 1997. - 224 с.
9. *Нижник Н. Р.* Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков ; за заг. ред. Н. Р. Нижник. - К. : Вид-во УАДУ, 1998. - 160 с.
10. *Пищулин Н. П.* Политическое лидерство: теоретические и методологические основы исследования / Н. П. Пищулин, С. С. Сокол, В. А. Фролов. - М., 1992. - Ч. 1. - 88 с.
11. *Приходченко Л.* Соціально-психологічна природа політичного лідерства / Л. Приходченко // Актуальні проблеми державного управління : наук. зб. - Одеса : Одес. філ. УАДУ, 2001. - Вип. 5. - С. 83-92.
12. *Райт Г.* Державне управління : пер. з англ. / Глен Райт. - К. : Основи, 1994. - 191 с.

13. Социологический энциклопедический словарь / ред.координатор акад. РАН Г. В. Осипов. - М. : ИНФРА-М ; НОРМА, 1998. - С. 158-160.